

hender o explicar lo que estudia o ensenya» (dicc. 1764); i en els *AdagesR* (1736) recull la dita «a ase *ruc* / arriero loco» (p 42), on el veiem doncs convertit en un veritable adjectiu i quasi independent del paper de designar l'animal. I és que pertot pertany especialment al llenguatge proverbial: «En el poble curt, / l'home savi es torna *ruc*», dita popular elevada a lema, en la novelleta «El Trasplantat» de NOILLER (O C vi, 166 ff).

Geogràficament (no manca quelcom d'útil en l'ALF¹⁰ i sobretot *ALCat* m 168 s v. *ase*): avui és un mot conegut i usual pertot en el domini català. Però se li nota un ús més freqüent i menys condicionat en els dialectes occidentals que en els orientals: en el Nord oest i Nord central del Principat té un ús no sols més freqüent que en el cat central, sinó amb caràcter més designatiu: fora d'allà no s'usa gaire per designar l'animal en tant que cavalcadura o bèstia de traguí, i en canvi sí com a epítet; no es trobarà gaire en escrit, però per trobar-lo en Verdaguer haurem de recórrer a un text com el folkloric (probt. vigatà) de les O C Pop xxv, 23, que hem transcrit a ROSSINYOL.

Cap als Pirineus el trobem més. *El Rebolcador dels rucs*, paratge d'un camí a Er (Alta Cerdanya, 1959), la *Font del Ruc* en els afores de Solsona (1964), *Asquena de Ruc* nom d'un serrat, a Noves de Segre (1961): cat *esquena d'ase* freqüent amb aquest valor, com a apellatíu i com a NL, tals NLL a la zona central s'haurien format certament amb *ase* o *burro*; en aquesta, en preguntar pel nom de la bèstia en una enquesta, no m'haurien pas contestat: *lo rúik* com ho feren a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera (1932-4) A l'Emp «plantar a peu de *ruc*» és «un dels sistemes de plantar la vinya» Fages de Romà (Figueres c 1850, *DAG*, s v. *vinya*).

El femení *ruca* és enterament inusitat a la zona central, però en lloc de *somera* o *burra*, en el Pallars se sent pertot *ruca* (Surp de la V. d'Assua, 1964, per tot Cardós i V Ferrera, 1932-4, Pont de Suert, *DAG*), quan els aranesos volen parlar en català no usen pas *somera* ni *ase*, que correspondrien als aranesos *sau-met*, *ase*, sinó que diran sempre un *ruc*, una *ruca*. En aplicacions translàtiques a les altres zones es duen pertot *ase*, *burret*, *burro* o *mulassa* o *cavall de foc* o *mosso* aqueixos estris, però *rúik* 'braser per escalfar el lliit' a Tor de V. Ferrera (1932), «aparato que se utiliza para calentar las camas en el depósito interior se pone fuego; *ruc* aparato de hierro unido a la pared de la cocina, en cuyo extremo existe un vacío para depositar un plato así comen alrededor del fuego en la época de invierno» (Pol, *Vall d'Aneu*, 26, amb gravat d'això últim s v. *moço*).

La cançó popular «del pobre *rucot* - ningú se'n cuidava, / el troben boy mort - que no sorollava; / Sant Joan de l'Erm, - vós que feu miracles, / cureu-me lo *ruc*, - que us faré un retaule» fou recollida per MilàF (*Romllo*, 400 9), però revela el seu origen dialectal pallarès o de l'Urgellet pel sant del santuari que invoca. Hi ha una frase proverbial «alaba't *ruc*, / que a vendre et duc», i aquesta sí que és tan popular en el

cat. central com pertot, i pertot s'hi posa el mot *ruc* i no un dels dos sinònims, però cal notar-hi diverses coses; sobretot que aquí hi ha un poc de joc de mots: es tracta conjuntament del paper d'adjectiu pejoratiu (el qui s'alaba a si mateix és grosser, i fins demostra certa niciesia), i del designatiu '*Equus asinus*' puix que els venedors i maquinyons d'ases ponderen llur mercaderia, com és natural i proverbial, per tant aquí en el fons es tracta de l'ús afectiu i condicionat adjectivalment; d'altra banda l'arcaisme habitual dels proverbis, la necessitat d'una rima, i, dins el to ramader de la frase, escau més un terme preponderant a la franja pirinenca i del cat occid., que a una i altra és on hi ha més firals i traficants de bestiar.

És clar que els usos adjectivals no abunden menys en els Pirineus i cat occid. que pertot arreu. A Benasc el que més crida l'atenció als observadors locals és justament el valor adjectiu, que allí és menys de deficiència intel·lectual, que d'obstinació: «*ruc* 'testarudo': ixe home ye més *ruc* que una pedra» (Ferraz, 95). Entre els valencians ja hem vist Ros anteposant el valor adjectiu de rudesia (cf. *ruquea*, infra, MGadea), però allà també hi ha el matís del caràcter indòmit i impetuós, arriat: «*ruc* m. enuig amb plors, gestos etc.: no li pots dir res: de repent agafa el *ruc* i...» (CSalvador, *Benassal*, *Misc Fabra*, 259); «*estar ruc* 'enujtat, intractable'; *fer-se el ruc* 'enujtar-se fortament, fer, els xics, coses mal fetes», EValor i JGiner (1950-55); però allà també s'usa per a 'ase', CSalvador, si bé condicionant-ho Valor-Giner com «*ase jove*».

La vitalitat no escasseja a les Illes, però sí la força del valor designatiu i absolut envist el translàtic o condicionat: «és 'ase molt jove' a Ciutadella» mentre que «el terme genèric és *ase* com a totes les Balears» (Moll, *BDLC* XIII, 182), en aquell sentit devem haver d'entendre l'endevinalla men.: «A un lloc hi havia un *ruc*, / no l'han dat ni l'han venut, / ni s'és mort, ni l'han perdut, / i en es lloc [poblet, vilatge] no hi és es *ruc*» desxifrat per l'explicació «ha tornat *ase*» (o sigui s'ha fet adult), Camps Merc. (*Folk Men* 1, 261, 270).

Tanmateix no ho hem de pendre en el sentit que en el paper designatiu hagi anat tan de baixa com en el català central, sigui a l'illa gran o a la menor. L'ús toponímic observat en l'occid., i descartat en cat or., allà també hi és: penyes amunt d'Alaró hi ha *ox rúikst* en la cara S dels pendents del Castell, que m'explicaven: «és una retxa en es penyal: com una esquena <de *ruc*>» (1963), i V. el que diré de Manacor. A Menorca mateix hi ha la dita que per a animal de casta el que val més és el «*ruc* de somera ve(i)a - i vedell de vaca jove» (Camps Merc., *Folk Men* 1, 284), en termes de «casta» és clar que es pensa en l'ase pare molt més que en el ruquet. El trobem en el parlar manacorí de les rondalles d'AMAlcover, i la frase adjectival que porta (*de llet*) demostra indirectament que es diu de qualsevol edat.

D'altra banda el diccionari Alcover-Moll i DFgra⁶⁰ (613b) citen (§ m) una frase proverbial de Mallorca: